

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor, Virje i Zelina)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Stručni kolegij Gradskog muzeja Bjelovar

Glavni i odgovorni urednik: Goran Jakovljević

Tehnički urednik: Željko Vukčević

Uređivački kolegij: Goran Jakovljević (Bjelovar), Miroslav Klemm (Varaždin), Smiljka Marčec (Čakovec), Rastko Pražić (Kutina) i Antun Stišćak (Koprivnica)

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Za sadržaj i lekturu tekstova odgovaraju autori.

Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik: Gradski muzej Bjelovar

Za nakladnika: Božidar Gerić

Tisak: COLORPRINT Bjelovar

Broj 13 - ožujak 1990.

God. XIII.

Naklada: 900 komada

Naslovna stranica: Keltski novac iz Ribnjačke kraj Bjelovara, 1. st. pr.n.e.

A-990/92

Glogovnica kraj Križevaca - još jedno otkriće srednjovjekovne arhitektonske plastike

Iako se očekivalo našašće srednjovjekovne arhitektonske plastike, jer je odavno poznato da ovaj teren daje takove nalaze, ovo najnovije otkriće me raduje jer je uslijedilo brzo nakon prethodnoga.¹ Bilo je to u ožujku 1989. godine, prilikom vanjskog uređenja župnikove kuće u Donjoj Glogovnici. Odstranivši staru žbuku, radnici su naišli na sjeverozapadnom uglu kuće te na zidu uz sjeverna vrata, na uzidanu arhitektonsku plastiku.² Ova je plastika prepolovljena. Gornji dio ugrađen je u sjeverozapadni ugao kuće (sl. 1) dok je donji dio ugrađen na zidu uz sjeverna vrata (sl. 2). -

Sl. 1

Gornji dio figure predstavlja ljudski lik, četvrtasto klesane glave, oko koje je pokrivalo za glavu, kakvo susrećemo na likovima egipatskih faraona. Uši su klapaste, bjeloočnice ispu-

čene, nos istaknut, usta poluotvorena, razmjerno mala. Na širok i visok vrat nastavljaju se uska ramena i tanke ruke. Podlaktica lijeve ruke savijena je na prsima, a prsti poput lepeze kao da pridržavaju reljefno isklesan dvostruki križ.

Na donjem dijelu plastike vidljiv je dio desne podlaktice i šaka položena iznad opasača. Opasač, na čijoj je sredini vidljiva karika, nije stegnut. Na desnoj strani opasača visi veliki ključ, a na lijevoj zvonoliki predmet. Haljina seže ispod koljena, noge su skupljene, figura je u stojećem položaju.

Sl. 2

Zbirka glogovničke arhitektonske plastike zaokružena je sada na ukupno pet primjeraka. Jedan primjerak predstavlja romaničku kamenu glavu-konzolu. Ostala četiri primjerka pred-

stavljaju ljudski lik ujednačenog formata. Kod dvije plastike vidljiv je reljefno isklesan dvostruki križ na prsima. Kod ostalih ova oznaka nije vidljiva jer su visoko uzidane i prekrečene. Kod sve četiri plastike glave su grubo klesane s karakterističnim pokrivalom, vrat je visok i širok, ruke tanke. Tijelo je prikazano u različitim položajima: stojećem, čučućem, sjedećem. Ruke su sklopljene na prsima i koljenima (sjedeće figure), kod čučće figure ruke obuhvaćaju koljena, dok su kod novootkrivene položene na prsima.

Glogovnička srednjovjekovna povijest obilježena je djelovanjem templara, ivanovaca i Regularnih kanonika sv. Groba jeruzalemskog (sepulkralaca).

Templari su predij Glogovnicu dobili od zagrebačkog biskupa Prodana između 1170. i 1175. godine. Ovaj predij znatno su proširili posjedom Gragenom.³ Godine 1312. templarski red je ukinut a njihove posjede preuzeli su ivanovci.⁴ Lelja Dobronić smatra da se župna crkva sv. Jurja, koju izvori spominju 1334. godine, nalazila na Crkvenjaku te da je nekoć pripadala templarima.⁵

Godine 1207. kralj Andrija II, dok je još bio slavonski herceg, darovao je sepulkralcima sedam sela uz potok Glogovnicu. Oni su 1217. imali blizu Glogovnice ribnjak (piscina cruciferorum), koji je naveden u opisu međa posjeda Kamešnice.⁶ Godine 1223. kralj Andrija II obdario je sepulkralce posjedom Laga (Tkalec), pri čemu je istaknuo da su došli iz Poljske. Godine 1230. papa Grgur IX uputio je pismo "prepozitu B. D. Marije u Glogovnici u zagrebačkoj biskupiji". U 14. stoljeću vijesti o sepulkralskoj crkvi sv. Marije su češće; 1303., 1319., 1371. Prema tim vijestima, predstojnik kuće sv. Groba jeruzalemskog ima naslov "prepozit crkve Bl. Dj. Marije u Glogovnici". Prema tome, neosporno je da su Regularni kanonici sv. Groba jeruzalemskog u Glogovnici imali crkvu posvećenu sv. Mariji.

Lelja Dobronić smatra da današnja župna crkva sv. Marije nikada nije bila u posjedu templara već da je od samog početka pripadala Regularnim kanonicima sv. groba jeruzalemskog. To što se u popisu župa 1334. crkva sv. Marije ne spominje, autorica tumači time, što je

crkva sv. Marije bila redovnička. Nakon ukinuća templarskog reda 1312., iznosi dalje autorica, crkva sv. Jurja služila je kao župna. Turskim provalama i odlaskom redovnika templarska crkva vjerojatno je napuštena a funkciju župne crkve preuzela je sepulkralaska crkva sv. Marije.

Autori iznose različita mišljenja s obzirom na stilske oznake današnje župne crkve sv. Marije. Tako su Gj. Szabo i Lj. Karaman smatrali da je crkva sv. Marije sačuvala dijelove iz predtatarskog doba. Tri masivna stupa što lađu dijele u dva broda pripisivali su romaničkom dobu.⁷ Anđela Horvat zaključila je da današnja crkva potječe s kraja 15. i početka 16. stoljeća. Označila ju je kao kasnogotičku, nedovršenu crkvu dvoranskog tipa.⁸ S obzirom na ugrađene arhitektonske plastike, svi se autori slažu u mišljenju, da su te plastike ugrađene naknadno u zide crkve. Oprezna s obzirom na porijeklo plastika, Anđela Horvat misli da je preuranjeno govoriti s kojeg glogovničkog srednjovjekovnog objekta potiču plastike. Lelja Dobronić je određenija kad dopušta mogućnost da "plastike potječu sa crkve sv. Marije, koja se sačuvala do danas, zahvaljujući svom položaju u blizini sela".⁹

Na temelju svega iznesenog, mislim da arhitektonske plastike potječu sa nestale crkve ili samostana Regularnih kanonika sv. Groba jeruzalemskog. Dvostruki križ njihov je znak.¹⁰ Nosili su ga na odjeći, a nalazimo ga i na njihovom pečatu. Teško je prihvatiti mišljenje po kojem je današnja župna crkva sv. Marije sepulkralaska. Naknadno ugrađene arhitektonske plastike u njeno zide ne mogu zamisliti kao harmoničnu cjelinu ovog prostora.

Indicije na terenu te izvještaji u dokumentima navode me na zaključak da se nestala sepulkralaska crkva sv. Marije sa samostanom (ne crkva sv. Jurja, kako misli Lelja Dobronić), nalazila na brijegu Crkvenjaku, gdje je lokalitet Barbarica, smješten na strmoj padini visokoga brijega, čiji se vrh naziva Špica. Nekada se i taj vrh nazivao Barbarica. Arhitektonsku plastiku, uzidanu u podrumu napuštene kuće u Gornjoj Glogovnici 59. mještani nazivaju Barbarica.¹¹ Navodno sa istoimenog položaja na brijegu Crkvenjaku potječe ta plastika. Očito je da se ne

radi o kipu sv. Barbare. Bitno je da se u narodu sačuvao isti naziv za lokalitet i plastiku. Taj naziv pouzdano nam ukazuje na mjesto nalaza.

Lelja Dobronić navodi da se u popisu župa 1501. spominje "do sada neidentificirana crkva i lokalitet beate virginis in Cirkewcza". Pogrešno zaključuje da se to odnosi na današnju župnu crkvu sv. Marije "ispod brežuljka koji se danas zove Crkvenjak".¹²

U kanonskoj vizitaciji 1704. spominje se "prepozit montis s. Marie de Glogoncza".¹³ To bi značilo da je crkva bila smještena na povišenome mjestu-gradini. Položaj Špica na Crkvenjaku više odgovara tome opisu nego li povišeno gradište, na kojem se nalazi današnja župna crkva.

Iz ovoga zaključujem da današnja župna crkva sv. Marije u Glogovnici čuva spomen na davno nestalu sepulkralsku crkvu sv. Marije. U glogovničkom kraju poznat mi je sličan primjer; zapadno od Crkvenjaka prostire se brijeg Vid. Na tom brijegu vidljivi su ostaci crkve sv. Vida. U obližnjem selu Heleni (nekoć plemenitoj općini), nalazi se gotička barokizirana kapela sv. Vida.

Slične primjere navodi i Lelja Dobronić: "U /T/Kalcu se spominje crkva sv. Marije 1425. godine. Mora se zaključiti da današnja kapela sv. Marije iako sagrađena u 18. stoljeću, čuva uspomenu na kapelu sv. Marije križnika sv. Groba".¹⁴

"U okolici Ludbrega, južno od Malog Bukovca a uz Novo Selo i Županec, danas velikim dijelom iskrčeno šumsko zemljište zove se Križančija. Posred nje blizu lugarnice, na potpunoj osami, stoji kapela sv. Marije. Križančija s kapelom sv. Marije nalazi se u blizini sela sv. Petar, dakle u blizini crkava navedenih u tom kraju 1334. godine. Po svemu sudeći, mora se zaključiti da je kapela sv. Marije u Križančiji nastavak ili bar uspomena na križničku crkvu BDM i da su vjerojatno uz nju križnici imali svoje sje-dište".¹⁵

Ovi skromni ostaci nestale sepulkralske crkve sv. Marije u Glogovnici sačuvali su nam se zahvaljujući praktičnosti nepoznatih novo-graditelja, koji su, gradeći nova zdanja, možda

imali i malo smisla za gradnju mozaika njima i nama nedovoljno poznate glogovničke povijesti. Bilo bi dobro sakupiti sve do sada otkrivene glogovničke plastike i stručno ih obraditi.

Slična sudbina zadesila je i benediktinsku opatiju Rudina u Požeškoj kotlini. Taj lokalitet desetljećima je devastiran. U posljednje vrijeme tamo se vrše sistematska istraživanja, koja daju zavidljivo rezultate.

Nadam se da će Glogovnica pobuditi pažnju istraživača te iznijeti na svjetlo dana više ostataka prošlosti. Tako će biti upotpunjena za sada skromna zbirka kamenih ljudskih likova romaničkog izraza u "friz" koji zajedno s rudinskim kamenim glavama "stoji kao sjevernohrvatski pandan na početku jednog povijesnog luka, kojemu na drugom kraju možemo postaviti gotovo tri stoljeća mlađi friz likova na šibenskoj katedrali Jurja Dalmatinca".¹⁶

Bilješke:

1. V. Palošika, Otkriće srednjovjekovne arhitektonske plastike u Glogovnici kraj Križevaca, Muz. vjesnik br. 11, Varaždin, ožujak 1988, str. 46-47

2. Sjeverna, zapadna i istočna strana kuće pretežno je građena kamenom.

3. Prema L. Dobronić, Gragena odgovara današnjem selu Vojakovcu jugoistočno od Glogovnice, (Viteški redovi, Zgb. 1984, str. 61); god. 1334. spominje se župna crkva "sancti Nicolai in Gragena". Lokalitet Gradina je u selu Bošnjani, župe Carevdar.

J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. god, poseban oisak iz "Starina JAZU", knjiga 59, Zgb. 1984, str. 89. Jugoistočno od Glogovnice prostire se njiva Zidina. Sjeverno od Zidine je položaj Groblje. U društvu sa vlasnikom njive Franjom Majdakom iz Ivanca i arheologom Gradskog muzeja Križevci Zoranom Homenom, obišao sam ovaj lokalitet 19. VII 1983. godine. Na površini njive naišli smo na zamjetnu količinu izoranog kamena i ulomke srednjovjekovne keramike. Franjo Majdak pokazao nam je kamen duljine oko 30 cm, širine oko 10 cm, ugrađen u nogostup ispred ulaza u kuću. Taj kamen je iskopao na Zidini.

4. Sačuvan je toponim Ivanec, južno od Glogovnice. Na ivanovce podsjeća plosnati križ uklesan u kamenu ploču poda u kapeli sv. Petra u Apatovcu. Vrlo je sličan plosnatom križu s pečata ivanovaca u Novom Dvoru. Vidi: L. Dobronić, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, Rad JAZU, knj. 406, Zgb. 1984, str. 16

5. L. Dobronić, nav. dj, str. 133-134

6. Sjeverozapadno od glogovničke crkve, oko 15 minuta laganog hoda prostire se Ribičev dol. Sa istoka i zapada zatvoren brdom, doima se poput klanca. Duljina oko 1 km, širina 300-400 m. Tlo je močvarno. Sjeverno od Ribičevog dola prostire se brijeg Groblje. Franjo Stabić iz Donje Glogovnice kaže da prilikom obrade tla nije nađeno kostiju.

Sjeveroistočno od glogovničke crkve, iznad sela Marinovac, prostire se brijeg, čiji se vrh naziva Križno drvo. Na vrhu strmog brijega je plato, s kojeg se pruža lijepi pogled prema Kalniku i obližnjoj Glogovnici, kojom dominira prostrana župna crkva. Ovdje, poput hridi, iz zemlje strše kameni ostaci crkve. Oko 20 koraka podno vrha, osamdesetogodišnjak Valent Peršin iz Marinovca ima klijet. On čuva uspomenu na nestalu crkvu. To je dosta oštećeni drveni kip sv. Ane s Isusom i Marijom (samotreća), visok 48 cm, bez vidljivih tragova boje. Valent kaže da je to kip sv. Barbare, kojeg pamti od djetinjstva. O tom kipu kao ostatku nestale crkve koja se nalazila na Križnom drvu, pričali su mu otac i djed. Na padini brijega nalazi se klijet s drvenom gredom iznad ulaza. Na gredi je urezano ime Bartol Peršin i godina 1861. Temelji klijeti građeni su klesancima. Valent Peršin ne zna odakle potječu klesanci. Kaže da je Bartol bio rod njegovog djeda. Bio je jedini pismeni čovjek u selu. Izradio je mape svog posjeda, koje čuva njegova familija.

7. A. Horvat, Prilozi povijesno-umjetničkim problemima u nekoj templarskoj Glogovnici kraj Križevaca, "Peristil" br. 4, Zgb. 1961.

8. A. Horvat, nav. dj.

9. L. Dobronić, nav. dj, str. 136

10. Za podatak zahvaljujem dr. L. Dobronić

11. Na žalost, plastika je još uvijek u zapuštenom podrumu napuštene kuće Ivana Igrića (Fureš).

12. L. Dobronić, nav. dj, str. 132

13. Vis. can. 1704. "Sita supra Pagum in eminentiori tamen valle, respective ad alics colles..."

Vis. can. 1707. "...in medio collic sita..." usp. can. vis. Arhidakonata Kalnik 130/1

14. L. Dobronić, Regularni kanonici sv. Groba jeruzalemskog u Hrvatskoj, Croatica Christiana Periodica, god. VIII, br. 14, Zagreb 1984, str. 25

15. L. Dobronić, nav. dj, str. 29

16. Z. Uzelac, Slavonska baština bosanskoga bana, "Vjesnik", Zagreb, 11. XI 1989. Panorama subotom, str. 10-11

Literatura:

Vjesnik Muzeja Požeške kotline 4-5, Sl. Požega 1986.

Likovna enciklopedija, sv. 1, 2, 3, 4, JZL, Zagreb 1964.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Sveuč. naklada Liber - Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985.

Zahvaljujem dr Doris Baričević za njemački prijevod sažetka.

Im März 1989 wurden anlässlich von Renovierungsarbeiten am Pfarrhaus in Glogovnica zwei eingemauerte Fragmente einer mittelalterlichen Bauplastik gefunden. Es handelt sich um die Figur eines Mannes mit einem Brustkreuz mit zwei Balken, dem Zeichen der Regulären Kanoniker vom hl. Grab in Jerusalem. Mit diesem Fund gibt es jetzt schon fünf Plastiken dieser Art in Glogovnica und es stellt sich die Frage, welcher Kirche sie ursprünglich angehört haben. Die Regulären Kanoniker vom hl. Grab in Jerusalem hatten im Verlauf des 13. Jahrhunderts von König Andreas II. von Ungarn und Kroatien ausgedehnte Ländereien in dieser Gegend erhalten. Ihre Kirche war der hl. Maria geweiht, ebenso wie die heutige Pfarrkirche von Glogovnica in der drei dieser Bauplastiken eingemauert sind. Da die heutige Kirche vom Ende des XV. und Anfang des XVI. Jahrhunderts stammt, muss die Bauplastik einer älteren Kirche des Ordens angehört haben, die sich wahrscheinlich auf dem Crkvenjak genannten Berg oberhalb von Glogovnica befand. Bezeichnenderweise wird eine dieser steinernen Figuren "Barbarica" genannt, und so hieß auch der Gipfel des Berges Crkvenjak. In der näheren Umgebung gibt es noch weitere Beispiele dafür, dass die heutigen Kirchen durch ihren Titular an eine schon längst verschwundene mittelalterliche Vorgängerin erinnern. Es wäre wünschenswert, wenn man alle Fragmente dieser Bauplastik an einem geeigneten Ort vereinen könnte, um sie besser untersuchen und ihr Alter bestimmen zu können.

Übersetzung: Doris Baričević